

УДК 314.6: 330.59

Запша Г. М., д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

Формування грошових і сукупних ресурсів сільських домогосподарств України: тенденції та проблеми

Ph.D Zapsha G.M., in economic sciences, associate professor, the head of management and marketing department, Odesa state agrarian university

The creation of income and total resources of Ukrainian rural households: trends and problems

Анотація.

Стаття присвячена теоретичним і прикладним аспектам формування грошових і сукупних доходів сільських домогосподарств України. Зроблено висновок про те, що постійне зростання і абсолютне домінування грошових доходів по відношенню до негрошових доходів у сукупних ресурсах сільських домогосподарств свідчить про стійке посилення ринкових механізмів у системі сучасних економічних відносин в сільській місцевості.

Обґрунтовано, що в структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств в абсолютних і відносних величинах має місце збільшення доходів від підприємницької діяльності, самостійної зайнятості, продажу сільськогосподарської продукції. Поєднання цих процесів з підвищенням питомої ваги доходів від власності у сукупних ресурсах свідчить про формування позитивних трендів щодо підвищення підприємницької активності сільських домогосподарств, а також нарощування ними доходів від власності.

Summary.

The article is devoted to the theoretical and practical aspects of formation of cash and total income of Ukrainian rural households. It is concluded that the constant growth and the absolute dominance of money incomes in relation to non-monetary income in total resources of rural households indicates about a steady strengthening of market mechanisms in the system of modern economic relations in rural areas.

It is proved that in the structure of total resources of rural households in absolute and relative terms is an increase of income from entrepreneurial activity, self-employment, sales of agricultural products. The combination of these processes with increase in the share of income from property in total resources indicates about the formation of positive trends towards increasing business activity of rural households and increasing their income from property.

Ключові слова: сільські домогосподарства, грошові доходи, сукупні ресурси домогосподарств.

Keywords: farm households, cash income, total household resources.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В якості пріоритетного завдання проведення у сільському господарстві України глибинних соціально-економічних

трансформацій визначалося виведення аграрної виробничо-господарської діяльності на відповідний сучасним світовим стандартам рівень, що забезпечує населенню держави продовольчу безпеку і гідне життя. Необхідність отримання довгоочікуваної соціально-економічної віддачі від аграрної реформи, підвищення добробуту сільського населення, подолання в сільській місцевості негативних соціально-демографічних процесів, нарощування ресурсного та експортного потенціалу однієї з найважливіших галузей господарського комплексу України зумовлюють актуальність науково прикладного дослідження стану та тенденцій, що склалися у сфері формування грошових і сукупних доходів сільських домогосподарств країни.

Аналіз останніх публікацій. Науковці економісти Біттер О.А., Голій Н. П., Дієсперов В. С., Крупін В. Є., Купалова Г.І., Максименко А. О., Орлатий М.К., Прокопа І.В. та інші дослідники в своїх працях значну увагу приділяють проблемі соціально-економічного розвитку сільських домогосподарств. Так, Голій Н.П. вивчає основні джерела формування доходів та напрями їх використання сільським населенням України. При цьому визначається вплив структурних зрушень в доходах та витратах домогосподарств на якість життя сільських мешканців, пропонуються організаційно-економічні заходи щодо підвищення рівня соціальних стандартів на селі [1, с. 115-123]. Глибокий аналіз виробничої діяльності сільських домогосподарств в контексті трудомісткості виробничих процесів та продуктивності праці проводить Дієсперов В. С. Автором обґрунтовується доцільність галузевого розмежування сільськогосподарського виробництва підприємств і домогосподарств, перспективність зосередження трудомістких видів діяльності в господарствах населення [2, с. 70-78]. Регіональні аспекти формування доходів і витрат сільського населення досліджують Крупін В. Є. та Максименко А. О., якими на основі порівняльного аналізу економічних районів України виділені регіональні відмінності в рівні сукупних ресурсів домогосподарств сільських територій [3, с. 70-78].

Вивчення названих та інших праць вітчизняних фахівців свідчить про наявність відповідної науково-теоретичної бази та прикладних рекомендацій щодо джерел формування та підвищення рівня доходів сільських домогосподарств. Разом з тим, дискусійний характер окремих положень, а також особливості сучасного стану та динаміки тенденцій в обсягах та структурі грошових доходів і сукупних ресурсів сільських домогосподарств потребують узагальнення та подальшого дослідження.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є вивчення тенденцій рівня та структурних зрушень складу сукупних доходів сільських домогосподарств як важливого показника соціально-економічної результативності сучасних аграрних перетворень України.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Соціально-економічний фундамент аграрного сектора України формують сільські домогосподарства. З їх безпосередньою участю здійснюється виробництво абсолютної більшості сільськогосподарської продукції, надаються різноманітні послуги, у тому числі унікального рекреаційно-оздоровчого характеру. Ними поставляються на ринки товари, покликані задовольняти потреби як масового споживчого попиту (продукти харчування, ремісничі вироби, ремонт та ін.), так і виробничого призначення. Сільськими домогосподарствами накопичуються необхідні для розширеного відтворення ресурси сировинного, трудового, земельного, інвестиційного, інноваційного плану. З іншого боку, сільські домогосподарства виступають в якості надзвичайно впливового споживача, який купує й у значних масштабах використовує необхідний для людської життєдіяльності широкий спектр різнопланових товарів і послуг. Ідентифікуючи ментальність української нації, сільські домогосподарства є також її невичерпним джерелом духовного і культурного багатства.

Оскільки сільське домогосподарство виступає як суб'єкт соціально-економічної діяльності та об'єкт наукового дослідження, то найбільш прийнятним варіантом визначення його сутності і найважливіших властивостей слід визнати трактування, яке відображається у законодавстві країни. У

переліку нормативно-правових актів пріоритет при визначенні терміна «домогосподарство» абсолютно справедливо повинен належати Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення», який визначає правові, економічні та організаційні основи підготовки і проведення Всеукраїнського перепису населення, а також обробки, узагальнення, поширення та використання його результатів. Згідно Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення», термін «домогосподарство» визначається як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояків, не перебувати у будь-яких з цих відносин, або бути і в тих, і в інших відносинах. Домогосподарство може складатися також з однієї особи [4]. Виходячи з наведеного визначення, поняття «сільське домогосподарство» правомірно розглядати з позицій тих же властивостей і характеристик, притаманних вказаному домогосподарству, роблячи при цьому уточнення, що ці особи проживають у сільській місцевості.

Додатковим аргументом на користь використання даного в цьому законі визначення сільського домогосподарства служить те, що перепис населення відображає періодичне суцільне державне статистичне спостереження, що включає в себе збір демографічних та соціально-економічних даних, які на встановлену дату характеризують чисельність і склад населення країни. Метою проведення перепису населення є отримання достовірних, об'єктивних та цілісних даних щодо різноманітних його характеристик в країні в цілому і з кожної її адміністративно-територіальній одиниці окремо для інформаційного забезпечення управління та прогнозування соціально-економічного розвитку, а також для розробки і реалізації виваженої державної політики з питань народонаселення [4]. На досягнення поставленої мети стосовно до сільського сегменту спрямована науково-дослідна діяльність аграрної економічної науки в цілому, в тому числі даного дослідження.

Згідно з офіційними статистичними даними, в 2014 року в Україні нараховувалось 14455,5 тис. домогосподарств, у складі яких 33,2% або понад 4798,8 тисяч належать до сільських. За період 2010 - 2014 років спостерігається значне (463,5 тис.) скорочення чисельності сільських домогосподарств. Для коректного порівняння варто виділяти 2010-2012 роки, протягом яких кількість сільських домогосподарств зменшилася на 46,2 тис. одиниць і період з 2013 року, з якого у статистичному збірнику «Доходи і ресурси домогосподарств України» дані наведені без врахування тимчасово окупованої території АРК Крим, а з 2014 року і без зони проведення антитерористичної операції. В цілому дослідження показують, що в Україні сформувався стійкий тренд скорочення кількості сільських домогосподарств, як в абсолютних, так і у відносних величинах. Подолання цього негативного для сільського населення і суспільства в цілому соціально-економічного процесу передбачає поглиблене вивчення стану і структурних зрушень, що відбуваються у сфері грошових доходів і сукупних ресурсів сільських домогосподарств, досить повну та об'єктивну картину яких показує офіційна статистика [5]. Її цифрові матеріали в динаміці за останні п'ять років представлені в таблиці 1.

Дослідження показують, що сукупні ресурси сільських домогосподарств включають всі види грошових і натуральних доходів, а також всі види соціальної допомоги.

Грошові доходи сільських домогосподарств включають оплату праці, доходи від підприємницької діяльності та самостійної зайнятості, надходження від продажу сільськогосподарської продукції, доходи від продажу особистого і домашнього майна, від продажу нерухомості, пенсії, стипендії, аліменти, грошову допомогу від родичів та інших осіб. У цьому ж переліку знаходяться компенсаційні виплати, представлені готівкою, у тому числі: за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян, допомога по безробіттю, допомога малозабезпеченим сім'ям, допомоги на дітей, субсидії і пільги, надані на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива та інші.

Таблиця 1

Динаміка грошових доходів і сукупних ресурсів сільських домогосподарств України, грн.

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)

Доходи і ресурси	Роки					2014 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	
Оплата роботи	1011,9	1195,0	1433,5	1510,2	1535,2	151,7
Доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості	149,8	135,7	119,5	126,2	225,9	150,8
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	343,5	356,8	342,3	368,9	410,5	119,5
Доходи від продажу особистого та домашнього майна	3,5	1,4	2,8	1,0	1,6	45,4
Доходи від продажу нерухомості	0,2	10,7	2,2	2,4	0,2	100,0
Доходи від власності	47,9	66,3	78,9	90,8	101,0	210,8
Пенсії	782,7	842,6	958,9	1039,0	1091,9	139,5
Стипендії	12,5	15,4	15,5	15,4	17,1	136,7
Допомоги, пільги, субсидії і компенсаційні виплати, надані готівкою	109,2	114,4	137,2	166,3	160,4	146,9
Грошова допомога від родичів та інших осіб	116,6	136,0	132,7	125,6	173,1	148,4
Аліменти	3,5	5,6	5,2	7,6	5,7	162,3
Інші грошові доходи	26,2	32,9	41,5	37,7	67,8	258,7
Грошові доходи	2607,4	2912,5	3270,1	3487,6	3788,5	145,3
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства, самозаготівель	406,9	431,9	368,4	430,9	492,0	120,9
Безготівкові пільги та субсидії	20,8	22,5	24,9	24,2	22,2	106,9
Грошова оцінка допомоги продовольчими товарами від родичів та інших осіб	51,9	57,5	55,9	61,3	64,6	124,4
Не грошові доходи	479,5	512,0	449,2	516,4	578,8	120,7
Усього загальних доходів	3086,9	3424,5	3719,2	4004,1	4367,3	141,5
Використання заощаджень, позики, повернуті борги	77,8	97,6	104,1	106,6	85,9	110,4
Усього сукупних ресурсів	3164,6	3522,1	3823,3	4114,1	4455,0	140,8

Розраховано за джерелом: [5]

Аналіз наведених цифрових матеріалів показує, що в 2014 р. в середньому на місяць у розрахунку на одне сільське домогосподарство приходилося 4455,0 гривень (грн.) сукупних ресурсів. З них абсолютна

більшість – 3788,5 грн. становили грошові доходи, питома вага яких від усіх сукупних доходів – 85,03%. На частку не грошових доходів досліджуваних домогосподарств припадало всього 578,8 грн., або 13,0 % від їх загальної вартості (табл. 2).

Таблиця 2

Структурні зрушення в грошових доходах та сукупних ресурсах сільських домогосподарств України, відсотків

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)

Доходи і ресурси	Роки					2014 р. +/- 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	
Оплата роботи	32	34	37,4	36,7	34,5	3,5
Доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості	4,8	3,9	3,1	3,1	5,1	0,3
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	10,9	10,1	8,9	9,0	9,2	-1,7
Доходи від продажу особистого та домашнього майна	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1
Доходи від продажу нерухомості	0,0	0,3	0,1	0,1	0,0	0,0
Доходи від власності	1,5	1,9	2,1	2,2	2,3	0,8
Пенсії	24,7	23,9	25,1	25,3	24,5	-0,2
Стипендії	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0
Допомоги, пільги, субсидії і компенсаційні виплати, надані готівкою	3,4	3,2	3,6	4,0	3,6	0,2
Грошова допомога від родичів та інших осіб	3,7	3,9	3,5	3,1	3,9	0,2
Аліменти	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,0
Інші грошові доходи	0,8	0,9	1,1	0,9	1,5	0,7
Грошові доходи	82,4	82,7	85,5	84,8	85,0	2,6
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства, самозаготівель	12,9	12,2	9,6	10,5	11,0	1,9
Безготівкові пільги та субсидії	0,6	0,7	0,7	0,6	0,5	0,1
Грошова оцінка допомоги продовольчими товарами від родичів та інших осіб	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4	-0,2
Не грошові доходи	15,1	14,5	11,8	12,6	13,0	-2,1
Усього загальних доходів	97,5	97,2	97,3	97,3	98,0	0,5
Використання заощаджень, позики, повернуті борги	2,5	2,8	2,7	2,6	1,9	-0,6
Усього сукупних ресурсів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за джерелом: [5]

Слід вказати на те, що вартість сукупних ресурсів сільських домогосподарств стійко зростає. Так, в 2014 р по відношенню до 2010 року сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне сільське домогосподарство збільшилися на 1290,4 грн., або на 40,8%. Проте надходження від грошових і не грошових джерел, які формують загальну вартість сукупних ресурсів, мають різні темпи приросту. Якщо грошові доходи за досліджуваний період збільшилися на 45,3 відсотки (на 1181,1 грн.), то не грошові доходи – лише 20,7 відсотків (на 99,3 грн.).

Грошові надходження сільських домогосподарств від різних джерел мають різні тренди. Позитивні з них формуються оплатою праці, доходами від підприємницької діяльності і самозайнятості, доходами від продажу сільськогосподарської продукції, пенсіями, стипендіями, аліментами, доходами від власності.

Негативні тренди надходжень у сукупні ресурси домогосподарств мають доходи від продажу особистого та домашнього майна.

Як показують дослідження, різні джерела формування сукупних ресурсів мають для сільських домогосподарств різне значення. За рівнем значущості у структурі сукупних ресурсів виділяються такі статті надходжень, як оплата праці та пенсії, питома вага яких дозволяє віднести їх до числа основних джерел доходів. Так, в 2014 р. в розрахунку на одне сільське домогосподарство в середньому за місяць максимальні грошові надходження мали місце від оплати праці – 1535,2 грн., що становило 34,5% від усіх сукупних ресурсів досліджуваних домогосподарств. При цьому значення заробітної плати, премій, інших винагород, виплат та допомоги, отриманих за основними і додатковими місцями роботи як у грошовій, так і в натуральній формах оплати (за винятком податку на доходи фізичних осіб та інших утримань відповідно до чинного законодавства), в цілому, а також в абсолютних і відносних величинах зростає. За період дослідження приріст місячної оплати праці сільського домогосподарства склав 523,3 грн., або збільшився на 51,7%.

До числа основних доходів як важливого джерела грошових надходжень сільських домогосподарств відносяться всі види трудових і соціальних пенсій: за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, соціальні, військовослужбовцям та інші. У 2014 році в розрахунку на одне сільське домогосподарство в середньому за місяць пенсійні надходження становили 1091,9 грн., або 24,5 % від усіх сукупних ресурсів. При цьому значення пенсій в абсолютних і відносних величинах зростає. У 2014 р. по відношенню до 2010 р. приріст місячної пенсії сільського домогосподарства склав 309,2 грн., або збільшився на 39,5%.

Другу за значимістю групу джерел сукупних ресурсів сільських домогосподарств формують доходи від продажу сільськогосподарської продукції, а також вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та самостійних заготовок, питома вага яких в 2014 р. становила, відповідно 9,2 і 11,0 відсотків. Названі джерела, крім знаходження в одному ваговому діапазоні, мають загальну тенденцію щодо своєї частини в сукупних ресурсах сільських домогосподарств, значення якої в абсолютних і відносних величинах в цілому скорочується.

На наш погляд, наявність схожих процесів в частині скорочення доходів від продажу сільськогосподарської продукції та зменшення вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та самостійних заготовок, є об'єктивним економічним явищем. Його породжують такі процеси, як поглиблення поділу праці, що безпосередньо зачіпає сферу функціонування сільських домогосподарств, а також розширення використання в сільській місцевості сучасних ринкових інструментів в соціально-економічних відносинах між різними суб'єктами господарювання. Безпосередній вплив на доходи від продажу сільськогосподарської продукції надає скорочення ресурсного потенціалу сільських домогосподарств за рахунок зменшення абсолютної і відносної чисельності сільського населення, що підтверджується даними офіційної статистики [6].

При цьому, якщо поглиблення поділу праці та розширення використання ринкових механізмів у сільській місцевості є результатом протікання об'єктивних економічних процесів, то прискорене зменшення ресурсного потенціалу сільських домогосподарств викликається діяльністю, яка багато в чому носить суб'єктивний характер. Подолання такого стану справ можливо за допомогою розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо нарощування доходів сільськими домогосподарствами за рахунок активізації в сільській місцевості виробничо-господарської діяльності.

Третю за значимістю групу джерел сукупних ресурсів сільських домогосподарств формують доходи від власності; різноманітна соціальна допомога, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, представлені готівкою; грошова допомога від родичів та інших осіб; використання заощаджень, кредитів, повернутих боргів. Названі джерела об'єднує приналежність до одного вагового діапазону за абсолютною величиною надходжень, які в розрахунку на одне сільське домогосподарство в середньому за місяць в 2014 р знаходилися в межах 101,0–173,1 гривень. Питома вага цих джерел у сукупних ресурсах становила від 2,3 до 3,9 відсотків. Загальним для зазначених статей сукупних ресурсів є також позитивний тренд, сформований за період дослідження.

Разом з тим, кожен з названих джерел надходжень до сукупних ресурсів сільських домогосподарств має відмінну від інших соціально-економічну природу і, відповідно, перспективи. Так, доходи від власності отримують власники фінансових і не фінансових активів від надання їх у користування іншим суб'єктам господарювання. Вони включають: доходи за договорами оренди земельних ділянок та майна, доходи від здачі в оренду нерухомості (житла, гаражів, дач), дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за вкладками в банківські структури.

Доходи від власності, що надходять в одне сільське домогосподарство в середньому за місяць протягом періоду дослідження, перебували в межах 47,9–101,0 грн. Їх частка поступається не лише значенням аналогічних показників за

джерелами надходжень, які були включені в першу і другу групи, а й середній частці доходів від власності в структурі доходів населення України, що підтверджується відповідними статистичними даними [5].

Роздержавленням і приватизацією землі та майна в сільському господарстві передбачалося підвищення рівня життя сільського населення, в тому числі в результаті зростання доходів від власності. Але сучасний рівень даного джерела у сукупних доходах сільських домогосподарств, свідчить, що проведена трансформація відносин власності в аграрному секторі не принесла очікуваних соціально-економічних результатів. Аргументом на користь зробленого висновку служить те, що рівень доходів від власності сільських домогосподарств поступається грошовій допомозі від родичів та інших осіб, а також від соціальних допомог, пільг, субсидій та низки інших надходжень, що носять допоміжний характер. Збільшення сільськими домогосподарствами доходів від власності може мати перспективи тільки при системному підході до вирішення проблеми розвитку відносин власності в сільському господарстві.

Четверту групу джерел сукупних ресурсів сільських домогосподарств формують доходи, питома вага яких в загальній сумі не перевищує одного відсотка. До джерел – «аутсайдерів» відносяться: доходи від продажу нерухомості, доходи від продажу особистого і домашнього майна, стипендії, аліменти, безготівкові пільги та субсидії. Вони мають різне соціально-економічне походження і тенденції розвитку. Так, до сільських домогосподарств зросли надходження від стипендій, які виплачуються учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, які навчаються з відривом від виробництва у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, виплати аспірантам, ординаторам. За період дослідження розмір стипендії збільшився на 36,7%, складаючи в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство 17,1 грн.

У досліджуваних домогосподарствах зростають надходження від аліментів. Виплати на утримання неповнолітніх дітей і батьків похилого віку, а також допомога, що надається органами соціального забезпечення під час

пошуку батьків, які ухиляються від сплати аліментів, за період дослідження в середньому зросли на 62,3%.

Зростання в сільських домогосподарствах грошових доходів від стипендій та аліментів оцінюється позитивно. Проте їх приріст в 2014 р. в розрахунку на одне сільське домогосподарство в середньому за місяць в абсолютних величинах склав всього від 5,7 до 17,1 гривень. При цьому, питома вага вищеназваних статей доходів є незначною і у вартості сукупних ресурсів досліджуваних домогосподарств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств різні джерела мають різну питому вагу. Визначальними джерелами надходжень до сукупних ресурсів є оплата праці та пенсії, частка яких постійно зростає. «Аутсайдерами» виступають виплати стипендій і аліментів, надходження від безготівкових пілг та субсидій, доходи від продажу нерухомості. Різна соціально-економічна природа, цільове призначення і значимість зумовлюють різні перспективи розвитку джерел сукупних ресурсів сільських домогосподарств.

Постійний ріст і абсолютне домінування грошових доходів по відношенню до не грошових доходів у сукупних ресурсах сільських домогосподарств свідчить про стійке посиленні ринкових механізмів у системі сучасних економічних відносин в сільській місцевості. Це побічно підтверджується зростанням сукупних ресурсів домогосподарств, при скороченні в абсолютних і відносних величинах вартості спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та самозаготівель.

У структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарства в останні три роки аналітичного періоду спостерігається тенденція щодо збільшення в абсолютних і відносних величинах доходів від підприємницької діяльності, самостійної зайнятості, продажу сільськогосподарської продукції. Поєднання цих процесів з підвищенням питомої ваги доходів від власності у сукупних ресурсах свідчить про формування позитивних трендів щодо підвищення підприємницької активності сільських домогосподарств, а також нарощування

ними доходів від власності, зокрема на землю та майно. Важливо сприяти реалізації потенціалу власності, розвитку підприємницької діяльності та само зайнятості сільського населення засобами державної регуляторної політики. Її розробка і реалізація повинна здійснюватися в інтересах селян, проводитися зусиллями державних, наукових та освітніх інститутів з безпосереднім залученням до цієї роботи на всіх етапах потенційних виконавців – представників сільських домогосподарств.

Література.

1. Голій Н. П. Вплив структури доходів і витрат домогосподарств на рівень життя сільського населення / Голій Н. П. // Економіка АПК. – 2015. – № 6. – С. 115-123.
2. Дієсперов В. С. Тенденції розвитку сільських домогосподарств / Дієсперов В. С. // Економіка АПК. – 2015. – № 5. – С. 70-78.
3. Крупін В. Є. Доходи і витрати сільського населення: регіональні аспекти / В. Є. Крупін, А. О. Максименко // Наукові праці НДФІ.– 2012. – Вип. 4. – С. 73-79.
4. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
5. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році: стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2014 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References.

1. Holii N. P. (2015), “ Influence of structure of incomes and expenses of households on the standard of living of the rural population . ”, *Ekonomika APK*, vol.6, pp. 115-123.
2. Diiesperov V. S. (2015), “ Trends in the development of rural households. ”, *Ekonomika APK*, vol.5, pp. 70-78.
3. Krupin V. Ye., and Maksymenko A. O. (2012), “ Income and expenditure of the rural population: regional aspects” , *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 4, pp. 73-79.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine " On population census ", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2058-14> (Accessed 28 August 2015).
5. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2014 rotsi. (Expenditure and resources of housenolds of of Ukraine in 2014 year), available at: <http://http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 5 September 2015).
6. Silske gospodarstvo Ukraini. Statistichniy zbirnik za 2014 rik.(The Ukrainian agriculture. Statistical Yearbook for 2014), available at: <http://http://www.ukrstat.gov.ua>(Accessed 5 September 2015).